

بسم الله الرحمن الرحيم

تاریخ : 1385/07/24

پیدایش مذاهب کلامی :

این جنگ تقریباً اساس اختلاف فقهی در میان مسلمانان بود. قضیه حکمین که پیش آمد، دو فرقه کلامی اساسی در میان مسلمین مطرح شد. تا آن زمان مکتب کلامی اساسی ما نداشتیم. بعد از حکمین عده ای از امیرالمؤمنین علیه السلام جدا شدند، ابتدا قضیه جنبه سیاسی داشت، بعد جنبه کلامی و بعدها جنبه فقهی به خود گرفت. و الان در کشور عمان فقه ابازیه، همان فقه خوارج مطرح است.

اولین بحث کلامی این بود که آیا مرتکب کبیره مؤمن است یا از ایمان خارج و کافر می شود؟ این قضیه سنگ زیربنای اختلاف کلامی در میان مسلمین نهاده شد.

بعد از آن مُرجئه آمدند و در برابر خوارج قد علم کردند و در واقع مرجئه واکنشی بود در برابر مذهب خوارج. خوارج می گفت که مرتکب کبیره کافر است و مرجئه می گفتند که ارتباطی میان عمل و ایمان نیست و قائل به ارجاء الایمان بعد العمل بودند.

بعد مذهب جهمیه پیش آمد که قائل بودند بر جبر و می گفتند ما هیچ اختیاری نداریم و تمام امور به دست خداوند است. که این مذهب تابع جهم بن صفوان بودند. بعد از جهمیه، قدریه پیش آمد. و قدریه هم واکنشی بود در برابر جهمیه.

بعد از همه این ها مذهب معتزله توسط واصل بن عطاء متوفای 131 به خاطر اختلافی که با استادش حسن بصری داشت، بنیان گذاری شد. مذاهب کلامی دیگر منقرض شد و این مکتب کلامی اعتزال بعد از 1300 سال سر جای خودش هست.

این مکتب کلامی در میان مسلمین حاکم بود تا ابوالحسن اشعری متوفای 324 هـ آمد و در اثر اختلاف شدیدی که با اساتیدش داشت، مذهب اشاعره را بنیانگذاری کرد.

مذاهب کلامی ای که امروزه در جهان مطرح است، عبارتند از: اشاعره، معتزله، ماترودیه و امامیه. البته در کنار این چهار مذهب مذهب زیدیه وجود دارد که در یمن زندگی می کنند. اسماعلیه مطالب ویژه کلامی دارند، و ابازیه در عمان هستند.

تعدادی زیادی از اهل سنت، به ویژه مالکی ها، شافعی ها و حنبلی ها به این مذهب گرایش دارند. حنفی های مخصوصا در داخل ایران؛ به ویژه در شرق کشور نه مذهب اشاعره را قبول دارند و نه مذهب معتزله را؛ بلکه ماترودیه هستند. ماترودی ها تابع ابومنصور ماترودی متوفای 333 هـ هستند.

مذاهب فقهی:

اولین مذهب فقهی اهل سنت، مذهب حنفی است، که ابوحنیفه متوفای 150 است، بعد از او مذهب مالکی است که او متوفای 159 هـ، بعد از او مذهب شافعی که متوفای 204 هـ و بعد از احمد بن حنبل است که متوفای 241 هـ است.

قبل از این که این مذاهب چهارگانه روی کار بیاید، مذاهب متعددی در جوامع اسلامی مطرح بود که من حدود 12 مذهب فقهی را یاد داشت کرده ام که مختصر توضیحی می دهم.

اگر الآن شما به المعني ابن قدامه که مبسوط ترين کتاب فقهی حنفی هاست که حتی خود وهابي ها نسبت به این کتاب المعني عنایت ویژه دارند، یا به مبسوط سرخسي که او هم مبسوط ترين کتاب فقهی حنفی ها است، مراجعه کنید، می بینید که وقتی مسأله ای را مطرح می کنند، می بینید که می گوید: علی هذا مذهب الشعبي، و الثوري، و الاعمش، و الليث و... این تعابیر در کتاب های فقهی آن ها زیاد است. و لذا من 12 مذهب فقهی آن ها را که در کتاب های فقهی آن ها آمده است، توضیحی مختصری خواهم داد.

مذاهب دوازده گانه:

1. مذهب عمر بن عبد العزيز، که صاحب يك مذهب فقهی مستقل بود.

عمر بن عبد العزيز (ع) ابن مروان بن الحكم بن أبي العاص بن أمية بن عبد شمس بن عبد مناف بن قصي بن كلاب، الامام الحافظ العلامة المجتهد الزاهد العابد السيد أمير المؤمنين حقا أبو حفص، القرشي الأموي المدني ثم المصري، الخليفة الزاهد الراشد أشج بني أمية.

2. مذهب شعبي، متوفای 100 هـ.

الشعبي عامر بن شراحيل بن عبد بن ذي كبار، وذو كبار : قيل من أقبال صفحه اليمن، الامام، علامة العصر، أبو عمرو الهمداني ثم الشعبي . ويقال : هو عامر بن عبد الله، وكانت أمه من سبي جلواء .

سير أعلام النبلاء، الذهبي، ج 4، ص 294، 302.

3. حسن بصري، متوفای 110 هـ.

الحسن البصري (ع) هو الحسن بن أبي الحسن يسار، أبو سعيد، مولي زيد بن ثابت الأنصاري . وكان سيد أهل زمانه
علما وعملا . قال معتمر بن سليمان : كان أبي يقول : الحسن شيخ أهل البصرة . وروي أن ثدي أم سلمة در عليه
ورضعها غير مرة . رأي عثمان، وطلحة، والكبار .

سير أعلام النبلاء، الذهبي، ج 4، ص 563، 572.

ایشان اضافه بر این که دارای روش و مذهب کلامی بود در مسائل فقهی هم صاحب نظر و دارای یک مکتب مستقل
بود. تعبیر اهل سنت در باره او این بود که:

لولا سيف الحجاج ولسان الحسن لودعت الدولة المروانية في لحدها.

اگر شمشیر حجاج و زبان گویای حسن نبود، حکومت مروانی، زنده به گور می شد.

4. مذهب ابومحمد سلمیان بن مهران الاعمش، متوفای 148 هـ که دارای مذهب رسمی مستقلی بوده است.

در باره اعمش نظرات متفاوتی وجود دارد، بعضی ها از او تعریف کرده اند و بعضی دیگر او را مدلس خوانده اند؛ مثلا
ابن حجر در باره او می گوید:

سليمان بن مهران الأعمش محدث الكوفة وقارؤها وكان يدلس وصفه بذلك الكرابيسي والنسائي والدارقطني وغيرهم.

طبقات المدلسين، ابن حجر، ص 33.

و العجلي در معرفة الثقات در باره او می گوید:

سليمان بن مهران الأعمش يكنى أبا محمد ثقة كوفي وكان محدث أهل الكوفة في زمانه يقال انه ظهر له أربعة آلاف حديث ولم يكن له كتاب وكان يقرئ القرآن رأسا فيه قرأ علي يحيى بن وثاب وكان فصيحاً وكان أبوه من سبي الديلم وكان مولي لبني كاهل فخذ من بني أسد وكان عسرا سئ الخلق.

معرفة الثقات، العجلي، ج 1، ص 432.

و خطيب بغدادى در باره او مي نويسد:

حدثني أبي قال : سليمان بن مهران الأعمش يكنى أبا محمد ثقة كوفي، وكان محدث أهل الكوفة في زمانه، يقال إنه ظهر له أربعة آلاف حديث ولم يكن له كتاب، وكا يقرئ القرآن رأسا فيه، قرأ علي يحيى بن وثاب، وكان فصيحاً، وكان أبوه من سبي الديلم، وكان مولي لبني كاهل، فخذ من بني أسد، وكان عسرا سئ الخلق . وقال في موضع آخر : كان لا يلحن حرفاً، وكان عالماً بالفرائض، ولم يكن في زمانه من طبقتة أكثر حديثاً منه، وكان فيه تشيع، ولم يختم علي الأعمش إلا ثلاثة نفر : طلحة بن مصرف الياامي وكان أفضل من الأعمش وأرفع سناً منه، وأبان بن تغلب النحوي، وأبو عبيدة بن معن بن عبد الرحمن بن عبد الله بن مسعود . وروي عن أنس بن مالك حديثاً واحداً أن النبي صلي الله عليه وسلم كان إذا دخل الخلاء . وذكروا أن أبا الأعمش مهران شهد مقتل الحسين، وأن الأعمش ولد يوم قتل الحسين، وذلك يوم عاشوراء سنة إحدى وستين . وراح الأعمش إلي الجمعة وعليه فرو، وقد قلب فروة جلدها علي جلده، ووصفها إلي خارج، وعلي كتفه منديل الخوان مكان الرداء .

تاريخ بغداد، الخطيب البغدادي، ج 9، ص 7.

5. مذهب ابو عمرو عبدالرحمن الازواعي. او هم از فقهاي مشهور اهل سنت، داراي مكتب مسقل و از فقهاي شام كه

متوفاي 157هـ است.

عبد الرحمن بن عمرو بن أبي عمرو واسمه محمد الشامي أبو عمرو الأوزاعي الفقيه . نزل بيروت في آخر عمره فمات بها مرابطا . قال الشافعي ما رأيت أحدا أشبهه فقهه بحديثه من الأوزاعي وقال الفلاس الأوزاعي ثبت وقال إبراهيم الحربي سألت أحمد بن حنبل عن الأوزاعي فقال حديثه ضعيف.

تهذيب التهذيب، ابن حجر، ج 6، ص 216، 218.

6. مذهب سفيان بن سعيد بن مسروق الثوري، متوفا 161هـ.

سفيان بن سعيد بن مسروق الثوري أبو عبد الله الكوفي ثقة حافظ فقيه عابد إمام حجة من رؤوس الطبقة السابعة وكان ربما دلس مات سنة إحدى وستين وله أربع وستون .

7. مذهب ليث بن سعد، متوفاي 175هـ كه از او تعبیر می کنند به:

الليث افقه من مالك الا أن أصحابه لم يقوموا به (تهذيب التهذيب، ابن حجر، ج 8، ص 415). وإن عدم اشهار مذهبه و انتشاره من عدم امتزاجه بسطان عصره.

الليث بن سعد بن عبد الرحمن، الامام الحافظ شيخ الاسلام، وعالم الديار المصرية، أبو الحارث الفهمي مولي خالد بن ثابت بن ظاعن . وأهل بيته يقولون : نحن من الفرس، من أهل أصبهان . ولا منافاة بين القولين . مولده : بقرقشدة قرية من أسفل أعمال مصر في سنة أربع وتسعين . قاله يحيى بن بكير . وقيل : سنة ثلاث وتسعين . ذكره سعيد بن أبي مريم . والأول أصح، لان يحيى يقول : سمعت الليث يقول : ولدت في شعبان سنة أربع، قال الليث : وحججت سنة ثلاث عشرة ومئة .

كان الليث رحمه الله فقيه مصر، ومحدثها، ومحتشمها، ورئيسها، ومن يفتخر بوجوده الإقليم، بحيث إن متولي مصر وقاضيا وناظرها، من تحت أوامره، ويرجعون إلي رأيه، ومشورته، ولقد أراد المنصور علي أن ينوب له علي الإقليم، فاستعفي من ذلك .

سير أعلام النبلاء، الذهبي، ج 8، ص 136، 143.

الليث بن سعد بن عبد الرحمن الفهمي أبو الحارث المصري ثقة ثبت فقيه إمام مشهور من السابعة مات في شعبان سنة خمس وسبعين.

تقريب التهذيب، ابن حجر، ج 2، ص 48.

الليث بن سعد بن عبد الرحمن الفهمي أبو الحارث الامام المصري . قال يحيى بن بكير سعد أبو الليث مولي قريش وإنما افترضوا في فهم فنسب إليهم وأصلهم من أصبهان وأهل بيته يقولون نحن من الفرس من أصبهان وقال ابن يونس وليس لما قالوه من ذلك عندنا صحة ولد بقرقشده علي نحو أربعة فراسخ من الفسطاط.

8. سفيان بن عيينه، متوفاي 198هـ

سفيان بن عيينة ابن أبي عمران ميمون مولي محمد بن مزاحم، أخي الضحاك ابن مزاحم، الامام الكبير حافظ العصر، شيخ الاسلام، أبو محمد الهلالي الكوفي، ثم المكي . مولده : بالكوفة، في سنة سبع ومئة . وطلب الحديث، وهو حدث، بل غلام، ولقي الكبار، وحمل عنهم علما جما، وأتقن، وجود وجمع وصنف، وعمر دهرا، وازدحم الخلق عليه، وانتهي إليه علو الاسناد، ورحل إليه من البلاد، وألحق الأحفاد بالأجداد .

ومن كبار أصحابه المكثرين عنه : الحميدي، والشافعي، وابن المديني، وأحمد، وإبراهيم الرمادي . قال الإمام الشافعي : لولا مالك وسفيان بن عيينة، لذهب علم الحجاز . وعنه قال : وجدت أحاديث الاحكام كلها عند ابن عيينة سوي ستة أحاديث، ووجدتها كلها عند مالك سوي ثلاثين حديثا . فهذا يوضح لك سعة دائرة سفيان في العلم، وذلك لأنه ضم أحاديث العراقيين إلي أحاديث الحجازيين . قال عبد الرحمن بن مهدي : كان ابن عيينة من أعلم الناس بحديث الحجاز . قال حرمله : سمعت الشافعي يقول : ما رأيت أحدا فيه من آلة العلم ما في سفيان بن عيينة، وما رأيت أكف عن الفتيا منه . قال : وما رأيت أحدا أحسن تفسيراً للحديث منه . قال عبد الله بن وهب : لا أعلم أحدا أعلم بتفسير القرآن من ابن عيينة .

سير أعلام النبلاء، الذهبي، ج 8، ص 454، 459.

و ابن ججر در باره او مي گوید:

سفيان بن عيينة بن أبي عمران ميمون الهلالي أبو محمد الكوفي ثم المكي ثقة حافظ فقيه إمام حجة إلا أنه تغير حفظه بأخرة وكان ربما دلس لكن عن الثقات من رؤوس الطبقة الثامنة وكان أثبت الناس في عمرو بن دينار مات في رجب سنة ثمان وتسعين وله إحدى وتسعون سنة .

وقال الواقدي مات يوم السبت أول يوم من رجب سنة ثمان وتسعين ومائة وقال ابن عمار سمعت يحيى بن سعيد القطان يقول اشهدوا ان سفيان بن عيينة اختلط سنة سبع وتسعين ومائة فمن سمع منه في هذه السنة وبعدها فسماعه لا شيء .

وقد ذكر أبو معين الرازي في زيادة كتاب الايمان لأحمد ان هارون بن معروف قال له إن ابن عيينة تغير أمره بأخره وان سليمان بن حرب قال له ان ابن عيينة أخطأ في عامة حديثه عن أيوب وكذا ذكر.

و اواخر امامت امام صادق را درك کرده و خود شافعي و شعبه از شاگردان ایشان است. شافعي يك تعبيري نسبت به او دارد که مي گويد:

ما رأيت أحدا فيه آلة الفتيا ما في سفیان.

و در جايي ديگر گفته است:

لولا مالك و ابن عيينه لذهب علم الحجاز.

9. مذهب اسحاق بن ابراهيم، متوفاي 238هـ. در كتاب المغني ابن قدامه شما کمتر مسألة فقهي را مي بينيد که ابن قدامه مطرح نکند که متذکر فتوای اسحاق نشود. که ایشان در نیشابور بود، هم فقيه بود وهم محدث.

10. مذهب ابراهيم بن خالد کلبی ابوالثور، متوفاي 240هـ. که کتاب هاي متعددي هم از او به جا مانده است؛ مثل احکام القرآن، کتاب الصوم و...

11. داود بن علي ظاهري، متوفاي 270هـ. مذهب ظاهري امروز يك مذهب مستقلي است در برابر مذاهب اربعه اهل سنت که کتاب المحلي ابن حزم اندلسي در حقيقت کليه نظريات ظاهري مذهب ها است. آن ها فقهاي اربعه اهل سنت را قبول ندارند و معتقد هستند که ما بايد به ظواهر کتاب و سنت عمل کنیم و مخالف هر گونه اجتهاد هستند و مطالب خيلي عجيبی ابن حزم دارد در نقد نظريه صحابه. که مي گويد:

صحابه اي که خودشان اين همه اختلاف دارند، مثلاً در قضيه ارث، ابوبکر يك فتوي مي دهد، عمر فتوای ديگري مي دهد. در قضيه ارث فتواهاي مختلف دارد. عمر يك سخني در باره گريه بر اموات گفته و عايشه مي گويد: «كذب

عمر». و... با توجه به این اختلافاتی که صحابه دارند، ما نمی توانیم آراء صحابه را به عنوان يك حجت شرعي قبول کنیم؛ البته گفتار صحابه را می پذیریم؛ ولي عملکرد آن ها را مورد نقد قرار می دهیم.

12. محمد جریر طبري، متوفاي 310هـ. صاحب کتاب تفسیر و تاریخ.

این مذاهب قبل از رسمیت یافتن مذاهب اربعه از بین رفتند و منقرض شدند؛ چون با حکومت وقت، سازگاری نداشتند و حکومت به آن ها توجه نکرد، در اثر گذشت زمان فراموش شدند.

مذاهب اربعه:

قبل از ورود به اصل بحث باید به شناخت ائمه این چهار مذهب پردازیم. نکته ای که خیلی باید توجه داشت، این است که اهل سنت نسبت به ائمه اربعه احادیثی ساخته اند که حتی مرغ پخته هم به آن ها می خندد. مثلا از ابوحنیفه نقل کرده اند که اگر پیغمبر زنده بود، قول خودش را رها می کرد و قول مرا می پذیرفت. و یا نقل کرده اند که پیغمبر صلي الله عليه وآله فرمود: مردی در آینده به دنیا می آید که اسمش نعمان است و سنت مرا زنده خواهد کرد و.... احادیثی که هیچ شبه ای نیست بر جعلی بودن آن ها.

از طرف دیگر مذمت هایی که آن ها نسبت به هم دیگر دارند. در تاریخ بغدادی حدود 50 روایت در مذمت ابوحنیفه نقل می کند:

استیتیب من الکفر مرتین

ماولد في الاسلام مولود اشأم من ابي حنيفة.

الثوري قال استتيب أبو حنيفة مرتين.

كتاب المسند، الإمام الشافعي، ص 249، قاموس شتائم، حسن بن علي السقاف، ص 85، العلل، أحمد بن حنبل، ج

2، ص 545، كتاب المجروحين، ابن حبان، ج 3، ص 64

نکته اي ديگري که بايد توجه داشت، درگيري هايي که است که بين اين چهار مذهب بوده است. مثلا فلان فقيه حنفي گفته است که اگر من قدرت داشتم بر تابعين شافعي جزيه معين مي کردم؛ يعني آن ها را مسلمان نمي دانستند. يا مثلا گفته اند که جايز نيست کسي که شافعي مذهب است، دخترش را به حنفي مذهب بدهد.

يا درگيري هاي خونيني که بين آن ها اتفاق افتاده است. از ضروري ترين چيزها همين است که روي اين سه نکته بايد کار کرد و به صورت ملکه در ذهن بسپاريم.